Valda Pundure

RĪGAS ĀRSTI PAR VIDES AIZSARDZĪBAS JAUTĀJUMIEM 17.-19.GADSIMTĀ

17. gadsimtā Rīgā plosījās plašas mēra epidēmijas un citas bīstamas slimības. Karš, pilsētas aplenkums, pilsētas grāvji, Rīdzīņa un nepietiekamā ielu tīrība bija tie apstākļi, kas sekmēja šāda veida slimību izplatīšanos, – tā raksta Rīgas praktiskais ārsts Jakobs Lembke. Viņš apkopoja un publicēja divus pārskatus par Rīgas medicīnisko stāvokli 17. gadsimtā [7, 9], izmantojot materiālus, galvenokārt rokrakstus, kas no medicīniskā viedokļa nebija apskatīti, un pārskatu par Rīgas medicīnisko stāvokli 18. gadsimtā, kurā aplūkoti ārstu uzdevumi epidēmiju laikā [8].

Par to, ka 17. gadsimtā Rīgā vispārējā veselības aizsardzība bija nolaista, raksta arī Rīgas ārsti Nikolajs Hess un Eižens Bohmanis [6]. Mēra epidēmiju laikā mirušo, kā arī no citām lipīgām slimībām (holeras, tīfa, bakām) mirušo cilvēku līķus bija atļauts apbedīt baznīcās, un tas izraisīja bīstamu apkārtējās vides piesārņošanu. Izgarojumi sasniedza tādu līmeni, ka draudzes vairs nespēja uzturēties baznīcās un dievkalpojumi vasaras un rudens periodā, piemēram, 1656. gadā, bija jānotur Lielajā gildē.

18. gadsimta sākumā pēc ilgajiem kara gadiem Rīga bija ārkārtīgi piesārņota. Atkritumi visu kara laiku no pilsētas netika izvesti, Rīdzīņa bija piesērējusi, tajā tika ievadīti saimnieciskie atkritumi, un pilsētas iedzīvotāju saslimstība un mirstība epidēmiju laikā pie Rīdzīņas bija ievērojami augstāka.

N. Hess un E. Bohmanis atzīmē, ka valdība un ārsti pievērsa maz uzmanības veselības aizsardzībai un uz šo svarīgo

jautājumu skatījās vieglprātīgi. Bieži vien sanitāriem pasākumiem nebija naudas, trūka kadru un tie bija nepietiekami izglītoti. Sanitārā darba personālam bija jāveic arī citi uzdevumi. Vienlaikus vajadzēja būt ārstējošam ārstam, tiesas ārstam, cietuma ārstam un sanitārās valdes ierēdnim.

Apkārtojās vides aizsardzības jautājumu izvērtēšanā nozīmīgs ir Rīgas ārsta Oto Hūna 1798. gadā sarakstītais darbs, kas tapis pēc gandrīz 10 gadu ilgas praktiskas ārstnieciskas darbības Rīgā un raksturo O. Hūnu kā erudīti ārstu ar plašu interešu loku [1]. Apkopotā materiāla ziņā, kurš atspoguļo Rīgas sanitāro stāvokli 18. gadsimta beigās, viņa darbs ir patiešām izcils un to nešaubīgi var uzskatīt par pirmo Rīgas pilsētas medicīniski topogrāfisko aprakstu. O. Hūna darbā skarti jautājumi par Rīgas ģeogrāfiskā stāvokļa un iedzīvotāju skaita pieauguma ietekmi uz pilsētas iedzīvotāju veselību. Viņš raksta, ka pilsētu ieskāva daudzi smilšu kalni, kuri nekādā ziņā nevarēja pasliktināt pilsētas gaisu, tāpat veselīgas vides uzturēšanā daudz deva Daugava, Baltijas jūra un vēsais klimats. Daugavas ūdens lietošanai pilsētas iedzīvotāju uzturā, pēc O. Hūna domām, nebija nekādas kaitīgas ietekmes uz cilvēku veselību. Par ielu sanitāro stāvokli teikts, ka īpaši netīras tās bija rudenos un pavasaros un lielās netīrības dēļ pat bija grūti pa tām pārvietoties. Savukārt vasaras mēnešos Rīgas ielu piesārņošanu sekmēja mājlopi, kurus četras reizes dienā dzina pa pilsētas ielām uz ganībām un atpakaļ. Saimnieciskos notekūdeņus ievadīja pilsētas grāvjos un daļēji arī Daugavā. Stāvošie ūdeņi pilsētas grāvjos bija ārkārtīgi piesārņoti un izplatīja neciešamu smaku. Pēc vietējo ārstu domām, tas bija iemesls daudzām slimībām. O. Hūna darbā minēts, ka 1793. gadā ierīkotas slūžas grāvju savienošanai ar Daugavu, kā arī sāka grāvju tīrīšana. O. Hūns norāda, ka vides apstākļu uzlabošanu Rīgā sekmējis arī aizliegums apbedīt mirušos pilsētā (1782. g.) un kapsētas ierīkošana divu verstu attālumā no tās (1790. g.).

1761. gadā avīzes "*Rigischen Anzeigen*" zinātniskajā pielikumā parādījās raksts par Rīgas pilsētas stāvokli un tā

ietekmi uz iedzīvotāju veselību [10]. Diemžēl raksta autors palicis nezināms, bet, spriežot pēc aplūkoto jautājumu medicīniskā izvērtējuma, to varētu būt uzrakstījis kāds 18. gadsimta Rīgas ārsts. Rakstā uzsvērts, ka svarīga nozīme iedzīvotāju veselības saglabāšanā ir labam gaisam, ūdenim un labiem pārtikas produktiem.

Labs gaiss pilsētā ir atkarīgs no tās novietojuma, augsnes un ūdens īpašībām, pilsētas apbūves un tīrības. Labvēlīgus apstākļus Rīgas iedzīvotājiem radīja gaisa masu kustība virs Daugavas. Turpretī gaisa pasliktināšanos pilsētā sekmēja augsto mūra ēku ieskaustās šaurās ieliņas, mājlopi, kurus turēja pilsētā, un amatnieku darbnīcu atkritumi. Rakstā runāts par Daugavu kā galveno Rīgas iedzīvotāju dzeramā ūdens avotu, par piesārņotām pilsētas akām, kuru ūdeni vēlams lietot galvenokārt ugunsgrēku dzēšanai un ielu mazgāšanai, par nepieciešamību tīrīt pilsētas grāvjus un par tīrības trūkumu pilsētā, īpaši rudenos un pavasaros. Rakstā minēts, ka 1733. gadā Rīdziņu atdalīja no Daugavas un lielās piesārņotības dēļ aizbēra.

Lieli nopelni Rīgas sanitāro apstākļu uzlabošanā 19. gadsimtā bija ārstam E. Bohmanim. No 1867. gada viņš bija pilsētas Sanitārās komitejas loceklis, bet no 1889. gada – šās komitejas prezidents. E. Bohmanis sarakstījis vairākus darbus, kas veltīti Rīgas sanitāro apstākļu analīzei un to uzlabošanai. 1866. gadā parādījās E. Bohmaņa kopā ar N. Hesu sarakstītais darbs par veselības aizsardzību un Sanitārās komitejas darbu Rīgā [6]. Tajā uzsvērts, ka visvienkāršākās prasības, kas jāīsteno tautas veselības kopšanā, ir rūpes par labu, tīru gaisu, ūdeni un par tīras augsnes saglabāšanu. Šīm vispārzināmajām prasībās autori pievienoja virkni pasākumu, kuri bija jāveic un no kuriem vairs izvairīties nevarēja. Bija jādomā, kā uzturēt pēc iespējas tīrus stāvošos un tekošos ūdeņus, grāvjus, kanālus un upes, jā rūpējas par pietiekamu daudzumu laba dzeramā ūdens ikdienā, vajadzēja ierīkot akas un saglabāt tās tīras, gādāt par ielu, laukumu, sētu tīrību un pēc iespējas ātri

aizvest visus atkritumus uz speciālām vietām vai fabrikām, kur tos varētu pārstrādāt un racionāli izmantot.

Šo grūto uzdevumu īstenošanu sāka pagaidu Sanitārā komiteja, kas tika nodibināta 1866. gada 7. martā. Jau gada beigās kļuva skaidrs, ka nepieciešama pastāvīga pilsētas Sanitārā komiteja, un tāda arī tika izveidota 1867. gada 9. augustā ar valdības apstiprinātu lēmumu. Sanitārajā komitejā darbojās divi priekšsēdētāji, pilsētas ārsts, ķīmiķis un vēl divi ārsti. Komitejs uzdevumus un pienākumus noteica speciāla instrukcija. Savas darbības sākumposmā Sanitārā komiteja visvairāk uzmanības veltīja laba dzeramā ūdens piegādei pilsētas iedzīvotājiem un stāvošo ūdeņu likvidēšanai priekšpilsētās. Tika veikti arī atsevišķi pasākumi cīņā ar gaisa piesārņojumu pilsētā.

1877. gadā iznāca E. Bohmaņa darbs par pilsētu notekūdeņu attīrīšanu un novadīšanu [3]. Tajā sniegts pārskats par šo jautājumu nostādni Rietumeiropas pilsētās un Pēterburgā. E. Bohmanis iesaka nemeklēt jaunus risinājuma ceļus un populārā veidā izklāsta visu, kas varētu attiekties uz sanitāro jautājumu risināšanu Rīgā. Vienlaikus E. Bohmanis norāda, ka attīrīšanas sistēmas nepieciešams pielāgot katras pilsētas specifiskajiem apstākļiem.

1875. gadā tika uzskicēts pirmais Rīgas notekūdeņu attīrīšanas un novadīšanas plāns, piedaloties komisijai, kurā darbojās arī Rīgas Praktisko ārstu biedrības locekļi. Jautājuma tālāku risināšanu pilsētas municipalitāte uzdeva komisijai, kuras sastāvā bija arī E. Bohmanis. 1885. gada vasarā viņš kopā ar pilsētas galveno inženieri Ādolfu Agti apmeklēja vairākas Rietumeiropas pilsētas (Leipcigu, Berlīni, Amsterdamu un citas), lai praktiski iepazītos ar notekūdeņu attīrīšanas un novadīšanas sistēmu darbu. Materiālus par paveikto apkopoja un 1886. gadā izdeva speciālā ziņojumā par priekšdarbiem sistemātiskai Rīgas notekūdeņu attīrīšanai un novadīšanai [2]. Ziņojumā bija norādīts, ka vienīgi attīrīšanas sistēmu ierīkošana nodrošinās nepieciešamos sanitāros

apstākļus pilsētā, un Rīga bija minēta kā uzskatāms piemērs tam, cik tālu var novest pilsētas piesārņošanu.

Pēc pilsētas valdes lūguma E. Bohmanis izstrādāja un 1882. gadā publicēja Rīgas centrālās lopkautuves ierīkošanas programmu [4]. Autors norāda, ka nepieciešamību pēc šādām iestādēm nosaka tieši sanitārie apstākļi. Privātās lopkautuves, kas atradās lielākoties pilsētas biezi apdzīvotajos rajonos, radīja neciešamu stāvokli un bīstami piesārņoja apkārtējo vidi. Rīgā jautājums kļuva īpaši aktuāls pēc vairākām holeras epidēmijām. E. Bohmanis norāda, ka lopkautuves celtniecībai paredzētā vieta jāizvēlas pēc iespējas tālāk no biezi apdzīvotiem rajoniem, lai apkārt būtu daudz svaiga gaisa un tuvumā neatrastos ūdenstilpes, no kurām ņem dzeramo ūdeni. Lai izvairītos no gaisa un augsnes piesārņošanas, brīvajos laukumos nepieciešams stādīt kokus un krūmus, bet ielas un ceļus asfaltēt. Lopkautuves notekūdeņiem nepieciešams pievienot dezinficējošas vielas un pēc tam tos ievadīt tekošā ūdenī.

Kopsavilkumā varētu teikt, ka apkārtējās vides aizsardzības jautājumi Rīgā bija aktuāli jau 17. gadsimtā, taču ārsti savā darbībā tiem pievērsa maz uzmanības, maz pārmaiņu ienesa arī 18. gadsimts, toties šā gadsimta beigās parādījās pirmie aprakstošie darbi. Plašāka Rīgas ārstu interese par apkārtējās vides aizsardzības jautājumiem Rīgā un noteikta, mērķtiecīga rīcība vērojama, tikai sākot ar 19. gadsimta otro pusi.

Literatūra

1. Гун О. Топографическое описание города Риги с присовокуплением врачебных наблюдений: Ч. 1 и 2. - СПб., 1803. - С. 207, 215.
2. Bericht über Vorarbeiten für die systematische Entwässerung und Reinigung der Stadt Riga. - Riga, 1886. - 211 S.
3. Bochmann E. Die Reinigung und Entwässerung der Städte. - Riga, 1877. - 59 S.

4. *Bochmann E.* Programm zu einem Centralschlachthaus und Viehmarkt in Riga. – Riga, 1882. – 141 S.
5. *Brennsohn I.* Die Ärzte Livlands. – Mitau, 1905. – 481 S.
6. *Hess N., Bochmann E.* Über öffentliche Gesundheitspflege und die Wirksamkeit des Sanitätscomites in Riga 1886. – Riga, 1867. – 40 S.
7. *Lembke J.* Die Rigasche Medicinal-Verfassung im 17. Jahrhundert. – Riga, 1867. – S. 341–357.
8. *Lembke J.* Die Rigasche Medicinal-Verfassung im 18. Jahrhundert. 1868 // Rigasche Stadtblätter. – 1900. – S. 219–223; 227–230; 245–249; 253–258; 269–273.
9. *Lembke J.* Beiträge zur Kenntniss der medicinischen Zustände Rigas im 17. Jahrhundert. 1869 // Rigasche Stadtblätter. – 1901. – S. 307–310; 315–318; 354–356; 367–369.
10. Von der Lage der Stadt Riga zur Gesundheit: Gelehrte Beiträge zu den Rigischen Anzeigen: 1761–1767. – S. 1–16.